

POESÍA E XEOGRAFÍA NA BOCARRIBEIRA.

Lucía
González
Vázquez

2º BAC. IES OTERO PEDRAYO . OURENSE

1

INTRODUCCIÓN

Antes de comezar a exposición central do meu traballo quero manifestar a miña admiración pola figura de Ramón Otero Pedrayo. Admiración tanto pola súa obra literaria, que espella un talento inmenso e unha cultura enciclopédica, como pola súa vocación de país que evidencia o seu papel protagonista en todas as grandes empresas culturais e políticas da Galiza do 1º terzo do século XX: as Irmandades da Fala, o Grupo Nós, o Seminario de Estudos Galego ou a creación da Editorial Galaxia.

Abordaremos neste traballo dúas das grandes paixóns do chamado, Patriarca das Letras Galegas: paisaxe e literatura.

En primeiro lugar farei un achegamento literario a un dos seus libros de poesía: *Bocarribeira, poemas pra ler e queimar* e en segundo lugar presentarei varias achegas relacionadas coa xeografía e a economía. Estes dous apartados nos que se vertebra o traballo teñen en común o espazo xeográfico da bocarribeira.

A bocarribeira, unha das formas da paisaxe galega que Otero demarcou nos seus *Ensaíos sobre a paisaxe*, constitúe o horizonte vital do propio Otero, as terras de Trasalba. Sitúase entre as desembocaduras dos ríos Barbantiño e o Formigueiro, entre a montaña e o val do Miño. Alí encóntrase A Casa Grande de Cima de Vila, que foi residencia habitual do escritor, na parroquia de Trasalba, hoxe convertida na Casa Museo Otero Pedrayo.

ANÁLISE LITERARIA DE BOCARRIBEIRA.

Poemas pra ler e queimar.

Bocarribeira. Poemas pra ler e queimar é un poemario escrito en Trasalba durante o Nadal de 1955-56. Considerada polo autor unha obra menor, o subtítulo é moi elocuente neste sentido. Foron algúns membros da Xeración das Festas Minervais, integrantes do Grupo Brais Pinto, os impulsores da súa publicación no ano 1958. Deste xeito D.Ramón serviu de ponte entre o Grupo Nós e os mozos das novas xeracións poéticas de posguerra, como Xosé Luís Méndez Ferrín.

No ano 2013 presentouse o poemario *Xeórxicas do pan*, levada a cabo polo Consello Social da Universidade de Vigo, a Fundación Penzol, a Fundación Otero Pedrayo e o contributo técnico e profesional da Editorial Galaxia. Recoille tres versións do que é o segundo poema longo de Otero e foi achado polo grupo de investigación GAELT da Facultade de Filoloxía e Tradución da Universidade de Vigo, entre o voluminoso conxunto de textos manuscritos de Ramón Otero Pedrayo que a Fundación Penzol posúe. Supón unha alfaia para a historiografía literaria e unha peza de incalculable valor para o patrimonio cultural deste noso país.

Otero personifica e diviniza o centeo como representante da forza telúrica que está na cerna da natureza. Nas *Xeórxicas do pan* está formulado o idílico futuro de Galiza, onde o labor do campo coas súas forzas produtivas e espirituais había reconstruír unha Galiza perdida ou a piques de se perder.

Antes de dar paso á análise de Bocarribeira habemos de concluír que a poesía é un xénero menor dentro da súa vasta obra, polo simple feito de ser esta menor en cantidade, non en calidade.

***

Bocarribeira, poemas pra ler e queimar, inscríbese na poesía paisaxista na liña de poemarios como *Terra Chá* de Manuel María (1954) e *Os Eidos de Novoneyra* (1955), redundando na exaltación da paisaxe como reivindicación cultural que Otero sempre defendeu como elemento esencial da identidade galega.

O poema preséntase como unha sucesión de estampas que van mostrando diferentes momentos do día, distintos lugares e distintas personaxes que poboan a xeografía da bocarribeira.

Podemos enunciarse o tema do poemario como un canto á paisaxe natal do autor. O poemario ábrese con elocuentes versos.

*Bocarribeira: herdade, soute, laxe,
sol mañanceiro, parras de caíño
eira soante, leda muiñaxe
feiras raiosas, gosto do camiño.
Moza souril de avó na serra albeira
e noivo garanduxo na ribeira.*

E este canto ten unha enunciación lírica en 3ª persoa, nos versos descritivos, mais tamén aparece unha 1ª persoa que algunha vez podemos identificar co propio autor.

*O vento en Penouzás
Bateu na porta da Prisca,
Salfriu a cinza do lar...
Ninguén voltará a chamar.*

***

*Chaman os ermos inzados de liras
E a baixa muradela onde meniño
Vín estoupare os ovos da perdís*

Polos versos de *Bocarribeira* transitan múltiples personaxes. Uns nomeados a traves de antropónimos e alcumes: Xosefiña, Prisca, O Roxo, O tío Manuel "Bimbastrón, a velliña Dosinda... Outros con nomes xenéricos: a moza e o noivo, unha mociña garanduxa, un neniño, a panadeiriña de Cea. Mención especial merecen os elementos da paisaxe e natureza, todos eles humanizados. As xestas, as nabeiras, o fume, o vento, os vieiros, as serras, os camiños, os muíños ..., que ven, senten, aman, sofren, rin, cho- ran en pé de igualdade cos humanos. O vento, do- tado de valor simbólico ora de vida ora de morte , adquire categoría de personaxe principal.

*Pousou nos soutos da Torre
o vento da Martiñá
unha frolente xesteira
cecais o namorará
e a serra de azul e lúa
orfa de amor ficará.*

Personaxes do sobrenatural, ligados as crenzas dos habitantes galegos da aldea como a morte, os tras- nos, o moucho, a meiga ou os santos conviven cos humanos.

*Non voltes a testa, vello,
a Morte esculca.*

***

*Non lle chega a néboa
á súa casiña albela,
di a Santa Madalena.*

***

*O trasno bate co zoco
no pipote a meias oco
e ri o moucho no cavoco.*

Esta paisaxe humanizada e humana que vive entre a ribeira e a montaña cos seus modos de vida, cren- zas e valores conforman a gran protagonista do li- bro: a bocarribeira.

Falaremos agora do espazo. Abundan os topó- nimos reais da parroquia de Trasalba, epicentro xeográfico do poemario, e como dixemos da vida de Otero Pedrayo. Forcadela sinala que na obra de Eduardo Pondal a toponimia cumpre unha función de linguaxe orixinaria a través da cal se recupera o gran tempo mítico. Por este motivo, escolle topóni- mos determinados, axeitados para cubrir unha fun- ción fonosimbolista. Sen dúbida, sonoridade e sim- bolismo están presentes na abundante toponimia que Otero coloca nesta obra. No ideario oteriano as aldeas e pequenos lugares son os derradeiros gar- diáns da identidade galega, nelas est(aba) a esen- cia da nosa cultura e das nosas tradicións. A seguir, incluímos unha breve análise etimolóxica dalgúns topónimos.

Bocarribeira < lat. BUCCA, boca e "RIPARIAM, ribeira

Os Chaos < lat. PLANUS de Amoeiro < AMINARIUS, amieiro

Ponte dos Frades <lat. FRATRES, irmáns

O Outeiro < lat. ALTARIUM, lugar elevado

Abruciños< indoeuropea ab- (auga) + sufixo -inus

A Martiñá < lat. VILLA MARTINIUS

O Paraño < lat.PETRA< PETRANIO, pedra

Avión < prerr. Ab, fonte, auga relacionado co río Avia.

Albeiros< ALABARIUS < ALBUS, branco

Poboanza < POPULATA de Parada< PARARE

Trasalba < TRAS + ALB, altura, monte

Barbantiño < prerr. bar co sufixo -an. Esta raíz pode- ría referirse a auga que borbulla.

Pasamos o analizar o tempo no poemario. Son moi abundantes estas referencias e teñen que ver coa concepción oteriana do mesmo. Por un lado está o tempo cósmico marcado polo sol e a lúa que coa súa luz marcan os días e as noites asociadas a algo máxico e misterioso nas aldeas.

*Trasalba: verde lus
nas pupilas de pedra,
e un vento nos agros
e nas vidas. Trasalba,
tristeira e lucidía frol
da ialba.*

***

*De San Marcos mañá crara...
Acordou ben cedo a vella
pra peneirar a xiada.*

***

*Raia o día, vén a noite,
Chega e vaise o panadeiro...
Ca fariña dos vivires
O sol coce no rueiro*

Tamén resultado deste tempo cósmico son as estacións e as partes do día, marcando o paso do tempo, o devalar.

*Chao de Amoeiro,
sombra quente no vran,
no inverno xiada,
enxamais mollada.*

***

*Froumas e mais o chan enxoiro
pró fino pisar do serán;
co ulido do centeo moito
e un vento nos agros de pan.*

***

*Con arrollo de regueiros
a nena serán do inverno
dormeceu nos ameneiros.*

O poemario artículase formalmente en sesenta e seis estrofas agrupadas en grupos variables de versos que van dende tres ata vinte e catro. Predomina o verso octasílabo de rima consoante.

*Nos muíños do Formigueiro
o trasno cobra as maquíás
das escumas do regueiro
fariña e frol do río albeiro.*

No plano semántico, a personificación percorre o poemario, mostrando a vitalidade da vangarda hilozoísta. Ao seu carón atopamos abundantes metáforas e comparacións arredor dos campos semánticos da aldea e o rural.

*Logo ha chegare o maorazgo vento
dos seus pazos do outono, cabaleiro
cara as pontes de laxes soadoras
cas rebuldeiras augas dos muíños*

Estes mesmos versos mostran outro dos trazos da vangarda animista: a sensorialidade, conseguida través de abundantes aliteracións, sinestesias e os campos semánticos relacionados cos sentidos que nos mostran todas as compoñentes da paisaxe: visual, auditiva, táctil e olfactiva.

*O vento, cabaleiro da outonía,
saúda, ó pasar, ás manseliñas liras,
freiras das soedades, lembradoiras,
ensoares de pastoras, por a maxia
do sol de outono feitas coor e ulido...
e para il as rapazas amantiñas,
ledas debulladoras nas encascas
ou sombras nos adrales saloucantes,
han sere as liras, dondas touticeiras
ó vento cabaleiro das montañas.*

Rematamos destacando que estamos ante outra manifestación da inesgotábel capacidade creativa de Otero, na que convoca a xeografía máis persoal, Trasalba, acorde co ton confesional e íntimo do xénero lírico. *Bocarribeira, poemas pra ler e queimar* ofrécenos a esencia da obra oteriana: vocación paisaxista e exaltación dos modos de vida da aldea para el encarnación e esencia da auténtica Galiza.

3

OS LUGARES DE BOCARRIBEIRA: ANÁLISE XEOGRÁFICA XEOLocalización DOS LUGARES QUE APARECEN NO POEMARIO

A través da aplicación google maps fixemos varias localización de lugares que aparecen no poemario.

https://www.google.com/maps/d/edit?mid=18MyK5nPAaznF7B9W9n5_5FvQFmHcg-G0&usp=sharing

OS LUGARES DE BOCARRIBEIRA NO MAPA DE FONTÁN

A relación de Otero Pedrayo coa xeografía e por extensión coa paisaxe vén dada pola súa formación de xeógrafo. Otero acada no ano 1919 a Cátedra de Xeografía e Historia. Herda de Domingo Fontán a querenza pola descrición minuciosa do territorio a partir da experiencia persoal vivida. A súa devoción polo matemático reflíctese no amor que lle tiña á súa Carta Geométrica, da cal se conservan copias na súa casa de Trasalba.

OS CAMBIOS DA PAISAXE: MUDANZAS SOCIOECONÓMICAS

Hai cambios substanciais entre a vida da aldea que describe Otero e a vida actual, que se evidencian na regresión do espazo rural actual.

As adegas están baleiras ou en ruínas; a ledicia daquel mundo de vendimas e farras viñateiras desapareceu. Os muíños son unha morea de pedras comidas polas silvas, os bacelos non se cultivan e os cabaceiros quedaron reducidos a función ornamental. Mais cómpre destacar a importancia e o valor dalgún elemento patrimonial como as fontes, que conservan datas e incluso símbolos franquistas coetáneos da época na que a obra foi escrita.

BIBLIOGRAFÍA

Forcadela, Manuel. *A harpa e a terra. Unha visión da poesía lírica de Eduardo Pondal*. Edicións Xerais, 1988.

Otero Pedrayo, Ramón. *Sereno e Grave gozo. Ensaíos sobre a paisaxe*. Editorial Vigo, Galaxia, 1999.

Otero Pedrayo, Ramón. *Bocarribeira. Poemas pra ler e queimar*. Editorial Vigo, Galaxia, 2005.

Otero Pedrayo, Ramón. *Poesía*. Editorial Vigo, Galaxia, 2010.

Otero Pedrayo, Ramón. *Xeórxicas do pan*. Editorial Vigo, Galaxia, 2013.

Rodríguez Fer, Claudio. *Arte Literaria*. Edicións Xerais, 1991

<https://fundacionoteropedrayo.org/>

<https://web.uchile.cl/archivos/uchile/cultura/actividades/glosario/comparacion>.

<tps://gl.wikipedia.org/wiki/Bocarribeira>

<https://cartographic.info/espana/map.php?id=701873>